AZ ELSŐ MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETIRÓ.

— Pápay Sámuel élete és irodalmi működése. —

(Harmadik közlemény.)

Még nagyobb jelentőségű s a maga nemében első volt Pápay második s egyszersmind főmunkája: *A Magyar Literatúra Esmérete* (1808), melynek közrebocsátására az előbbinek sikere indította.

Kiadója s régi jó barátja, Takáts József, gondoskodott arról is, hogy a figyelmet jó előre felhívja rá, előbb a *Hazai Tudósítások*ban,[1] utóbb a *Magyar Kurir*ban[2] közöltetvén a nagyérdemű szerzőnek »különös figyelmetességre méltó« munkájáról magasztaló ismertetéseket. Ez a túlságos jóakarat azonban többet ártott, mint használt; nemcsak az érdeklődést keltette fel iránta, hanem ellenfeleit is felingerelte azzal a hírleléssel, hogy e munka majd érdeme szerint fog elbánni a nyelvtudományban önkénykedő Révaival és garázda tanítványaival.

Senki sem várta nehezebben, »nyugtalanabbúl« a munka megjelenését, mint Kazinczy, kinek — Pápay leveléből — már volt tudomása annak készültéről s első munkája után »sokat várt tőle«[3]; másrészt mivel Dessewffy József felszólítására éppen ekkor kezdett bele »íróknak való grammatikájá«-ba a »Révai útmutatásai után«.[4] Előbb Kis Jánosnak,[5] majd Dessewffy Józsefnek ír róla, az utóbbinak ekkép: »Pápay Sámuel, ki oly derék munkát teve

[1] 1808. ápr. 9-én a 29. sz. és Toldalékában.

[2] 1808. máj. 13-án a 39. számban.

[3] »Pápay Sámuelnek Kultsár által nem régiben elhiresztelt munkáját nyugtalanul várom, mert ő tőle sokat várok.« Kaz. lev. Kis Jánoshoz 1808. ápr. 25. — Kczy Lev. V. k.

[4] Kazinczy lev. Prónay Sándorhoz 1808. febr. 26. Kczy Lev. V. k.

[5] L. feljebb 3. jegyz.

a tisztbeli írás módjában, a *Hazai Tudósítások* szerint igen derék philologiai munkát adott ki most. Már írtam eránta Pestre. Nyugtalanul várom, mert jót reménylek. Addig félrelöktem Grammatikámat, s elő sem veszem, míg ezt nem látom meg. Akármint esett ki a munka, az igen szép kezdet még jobbakra, melyek minden kétség nélkül következni fognak«.[1] Kis — május végeig — még nem ért rá elolvasni s így nem is itélhet róla, Dessewffy azonban jún. 8-iki levelében azt írja neki, hogy éppen olvassa Pápay könyvét, — »kár miatta félrelökni a Grammatikát«.[2] Annyiban Kazinczy is csalódott benne, hogy »Révai botlásait« nem azzal a »tisztelettel mutatta ki«, mint ő Pápaynak elkésve tanácsolta;[3] hogy a »garázda« Vig Lászlót keményen megleczkézteti, hagyján, csak Verseghyt ne becsülné oly magasra; de azért sok tekintetben igen jó hasznát tudta venni, s midőn Horvát István igazságtalan szigorúsággal bánt vele, kifogásai mellett is szívesen védelmébe vette eltagadhatatlan érdemeiért.

Pápay — 484 lapnyi testes kötetet tevő — munkája bevezetésében hazafias hévvel fejtegeti, hogy »a literatúra segíti az emberi s nemzeti boldogulásnak legigazabban való elérését« s hogy ennélfogva kötelességünk a nemzeti nyelv ügyét előmozdítani; majd sorba czáfolgatván azokat az ellenvetéseket, melyeket némelyek még most is támasztanak ellene, a literatúra fogalmát vizsgálja tágabb és szorosabb értelemben, de nem elég szabatosan (a mire Horvát bírálata kapcsán még visszatérek) s végül úgy határozza meg, hogy »az oly tudomány, mely a magyar nyelvnek s írástudásnak mind természeti, mind történeti állapotját, az írásbéli előadás minden nemeire való alkalmaztatással adja elő«. (31. lap.) Ehhez képest három részre osztja a munkát: az I-ben a nyelvtudomány és stilisztika, a II-ban a szorosan vett irodalomtörténet, s a III-ikban (mely nem készült el) a rhetorika és poetika foglaltatik. Pápay tehát mindazt bevonja munkájába, a mi csak

[1] 1808. ápr. 30-iki levelében. Kczy Lev. V. k.

[2] Dessewffy lev. 1808. jún. 8-ról. U. o

[3] Kazinczy Pápayhoz 1808. jan. 5-én írt első levelében ennek készülő nagy munkájáról szólva, többek közt így ír: »Én Révait igen nagynak, utolérhetetlennek tartom, de nem tartom hibátlannak; azonban (felsorolt érdemei miatt) azt kívánhatja tőlünk, hogy botlásai tisztelettel mutattassanak ki, nem oly paczkázásokkal, mint Verseghy bánt vele, kinek megbocsáthatatlan vétke az, hogy Révai ellen úgy mert fellépni, mint hozzá-hasonló.« Pápay feleletét (1808. máj. 8.) l. alább. Mindkettő Kczy Lev. V. k.

a magyar nyelv és irodalom körébe tartozik. Könyvét ugyanis első sorban az ifjuságnak szánta, czélja tehát a gyakorlati tanítás, mint ezt több helyt s a III. részre vonatkozólag külön is megmondja: »úgy megyünk által a gyakorló részre, a hol a szép előadás tulajdonságainak s példáinak esmértetése által magunkat jóízlésű írókká s ékesen-szólókká fogjuk formálni«. (32. lap.)

Az első rész nem szorosan vett nyelvtan, hanem az egész akkori magyar nyelvtudomány összefoglalása. Pápay ismeri nemcsak a hazai, hanem a latin s német nyelven megjelent külföldi nyelvtudományi irodalomnak Quintiliántól Adelungig s Otrokocsitól Révaiig mondhatni minden fontosabb termékét. Vizsgálataiban nem önálló kutató, de munkája több mint egyszerű compilatio; válogat, vitat, az ellentétes felfogások közt igyekszik középúton haladni s önálló itéletet alkotni, de inkább hajlik ahhoz az irányhoz, melynek nálunk Verseghy volt a legkiválóbb képviselője, s azt és a maga álláspontját nagy készülettel védelmezi is, de éppen ez vált kárára — ellenfelei szemében.

A könyv tartalmát s egész irányát el lehetne mondani a fejezetczímek felsorolásával; a magyar nyelv eredetéről és rokonságáról szóló első szakaszban pl. kijelölvén a rokonság keresésében követendő szempontokat, — úgy találja, hogy:

29. §. Nyelvünknek a napnyugoti nyelvekkel semmi rokonsága sincsen.

30. §. Inkább hasonlít az a zsidó és más napkeleti nyelvekhez.

31. §. A finn és lapp nyelvekkel még jobban megegyez.

32. §. Ámbár vagynak nehézségeink a zsidó és finn nyelvek rokonságának elfogadásában.

33. §. De azon rokonság mégis igen hihető.

A második szakaszban »a magyar nyelvnek természeti alkotásáról« szólva, Quintilián és Adelung nyomán a nyelvtudomány vezérelveit így határozza meg: »*A nyelvnek alkotója és fő itélőbirája* a nemzet felsőbb rendű tagjainak közönségesen megegyező *nyelvszokása,* a melyet ismét az analogiának, etymologiának és eufoniának segedelme által, a jó írók munkáiból legtisztábban kitanúlhatunk.« (103. lap.) E szerint tehát az írók nem alkotói a nyelvnek, nem állíthatnak fel új analogiákat, nem ronthatják el megszokott etymologiánkat s nem is erőltethetnek ránk önkényes szabályokat, mert ezeket a minden időkori nyelvszokás állapítja

meg, ennek helyes szabályait pedig a mostani s nem a régi írók munkáiból kell kitanúlni.

Ezek az elvek választják el Pápayt egyfelől Révaitól, ki a szokást vak vezetőnek tartva, a régi nyelvemlékek alapján s az etymologia vezérlése mellett írta meg nyelvtanát, másfelől Kazinczytól, ki az írónak teljes szabadságot követelve azt vitatta, hogy ne csak kövesse, hanem vezesse a nyelvszokást; viszont a Debreczeni Grammatika és Verseghy álláspontjának elfogadásával s szabatos kifejtésével az akkori írók [1] és közönség legnagyobb részének szószólója lett.

Legszembeszökőbb ez a pártállás a helyesírás kérdésében. Pápay ugyanis a föntebbi elvből kifolyólag főtörvényül az élőbeszéd követését teszi, midőn így szól: »Irjunk magyarul deák betűkkel a bevett mód szerént úgy, a mint a közönséges nyelvszokásbéli jó szóejtés esik, tekintetbe vévén a szóknak észrevehető formálatját és az íróknak közönségesebb írásmódját is.« (133. lp.) Igy ír tehát: *kardgya, adgya, kinnya, bottya, találllyuk, Pestenn, házbann,* s általában a magánhangzók végső ellágyulására nézve Verseghy *Proludium*át követi; de tért juttat az etymologiának, így: *imádság, adsz, hozta* s a *d* végű szókban: *vádgya, szedgye,* és az írói szokásnak, mely szerint: *elmegy, vármegye* összeirandók, *hamis-lelkűség* pedig, mivel hosszú szó, kötőjellel választandó el; a meghonosodott idegen szókat is magyarosan kell írnunk: *József, pásztor, muzsika* stb. A helyesírást tárgyalva, élesen kikel Révai és tanítványainak önkényes eljárása ellen. »Szörnyű elvetemedés«-nek mondja az olyan állítást, hogy a magyar *j*-vel ejti, a mint ők írják, ezeket: *kardja, adja, botja, kinja* stb., holott ebben sem a régiség, sem az etymologia nem támogatja őket; a rossz írással megrontják a helyes kiejtést, s ezzel nyelvünket. Tiltakozik tehát az etymologizáló diktátorság ellen, mert »a nyelv meg nem szenvedheti az egyedül uralkodót, hanem az egész nemzetnek köz akaratjától függ.« (145. lp.)

A nyelvtani részlet-kérdésekben ecclectikusan jár el: a ragozást és szóképzést leginkább Révai szerint tanítja, az ik-es ragozás védelmével is nyiltan ellentmond Verseghynek, ki azt *Tiszta Magyarság*ában alaptalanul nevezte tótosnak; másrészt a szó-

[1] A jelen század első tizedeiben a nyelvszokás útmutatása s az általános kiejtés szerint írnak többek közt: Virág Ben., Kisfaludy Sándor, Berzsenyi D., Vitkovics M., Fáy András stb.

gyökerekről s az új szók alkotásáról írottakban a Debreczeni Grammatika után indúl; ugyanezt követi (Révaival és Verseghyvel ellentétben) a hat főnévi casus megállapításában s az *-ódik*-féle szenvedő-alak *(kifizetődik)* elfogadásában. A participiumokról szólva egyrészt nem veszi észre, hogy a *láthatár, védírás*-féle szabálytalan rövidítéseket (170. lp.) a múlt évtizedi nyelvújítás hozta divatba s így nem szolgálhatnak analogiákul; másrészt igen szemes a magyar nyelv néhány finomságának megfigyelésében, s egy-párszor megint élesen kikel Révaiék erőszakos nyelvrontása ellen. Igy a participium múlt idejének magyaros használatát *(jártomban-keltemben, Isten adta nap* stb.) fejtegetve kimutatja, hogy a *viselt kalap, lopott jószág, vertt réz* stb. a nyelvszokás szentesítette helyes alakok, nem pedig a *viseltetett, lopatott, veretett.* (224. lp.) A méltóság-, hivatal-, mesterségneveket a vezetékneveknek eléje, a keresztneveknek utána teszszük: *szolgabiró Vasvári, gyenerál Nádasdy,* de *Mátyás király, Pál mester;* az *úr, uram, asszonyom* is mindig utána áll a neveknek (229. lp.) Az *Észrevételek*ben csak érintette, de itt Révaiékat élesen czáfolgatva, bővebben kifejti a birtokrag helytelen használatát. »Némely újabb nyelvtudósaink, a kik körmök szakadtáig rajta vannak, hogy nemzetünket úgy beszéltessék, a mint ők a regulát kiszabták, nem pedig úgy a mint a nyelv járása közönségesen megszokta, most már arra is rá akarnak venni bennünket«, hogy így beszéljünk: *a magyarok istenek, a nemesek fegyverek, a vármegyék dolgok, a szomszédok ökrök,* holott ez annyit tenne: Hungari sunt dii, nobiles sunt arma, comitatus sunt res, vicini sunt boves. »Ez a szemfényvesztő törvény« annyira lábra kapott, hogy némelyek már nem is mernek máskép írni, mint így: *a régi irók fordításokban,* holott ép nyelvérzékök így mondatja velük helyesen: *a régi irók fordításában, a magyarok istene, vármegyék dolga* stb. — De Horvát István továbbra is oly hevesen védte mestere nyelvtani alakját, hogy némelyek még évtizedek múlva is finomkodtak a Pápaytól jogosan megrótt hibás alakokkal.

A nyelvtudományi rész harmadik szakasza »a magyar nyelv természeti tehetségéről s tökéletességéről« szól; ilyenekül sorolja fel: a nyelvbőséget, a világosságot, a röviden-szólást, a hangbéli kellemetességet és a hathatós erőt, melyeknek mindegyikét külön fejezetben tárgyalja, — önérzetes büszkeséggel, mikor nyelvünk

szépségeire mutathat, de őszintén akkor is, mikor hiányairól kell szólnia. A mit nyelvünk eredeti sajátságairól, a képes és népies kifejezések használatáról mond, az akkor nemcsak figyelemreméltó, hanem sok tekintetben új volt. A nyelvbővítésre vonatkozólag kivonatosan s másrészt új példákkal bővítve, ugyanazt foglalja össze, a mit az *Észrevételek*ben már kifejtett. A nyelvújításban Horatius útmutatását és Kis János tanácsát követi, ki azt tanítja, hogy »igaz magyar szavaink helyett ugyan idegenekhez ne folyamodjunk s magunkat szükségtelenül más tollával ne czifrázzuk; de a megszokott idegen származású szavainkat ne csak szerfelett való félénkséggel ne kerüljük, hanem a szokatlanabbakat is, valamikor rájok szorulunk, bízvást felvegyük.« (280. lap.)

Látni való, hogy Pápay munkájának ím ez első része nem marad szorosan a nyelvtan körében, hanem a nyelvtörténet és stilisztika anyagát is belevonja; nem eredeti kutató, nincs önálló rendszere, sőt bízvást mondhatjuk, philologiai tudománya sincs annyi, mint Révainak és Verseghynek vagy Horvát Istvánnak; de ismeri a nyelvtudományi irodalmat, s meggyőződése, ízlése szerint válogatva az anyagban, önálló szerkesztésben olyan kézikönyvet akar adni, mely hasznos útmutató legyen azok részére, kik a tudományos nagy munkákban eltévednének. Kár, hogy e czélhoz képest nem marad elég tárgyilagos, hanem az ellenfélnek tartott Révai és heves tanítványa Horvát István ellen — bár nevöket nem említve — többször oly éles gúnynyal tör ki, hogy ezzel szerényebb törekvései ellen egyenesen kihívta a kiméletlen bírálatot, mint alább látni fogjuk.

Nézzük előbb a munka II-ik részét, mely »*A magyar literatúrának régi s mostani állapotjáról*« czím alatt a tulajdonképeni irodalomtörténetet foglalja magában. Ez a 300 lapra terjedő I. résznek csak felényire terjed s szintén három szakaszra oszlik; az elsőben a magyar nyelv és írástudás történetét beszéli el, a 2-ikban annak terjedtségét, a 3-ikban azt fejtegeti, hogy miképen lehet azt még jobban előmozdítani.

Az irodalomtörténetet két nevezetes időpont szerint tagolva, három »időkerület«-re osztja: az I. a Pannonia megszállásától fogva a reformátióig vagyis 1530. tájáig, a II. innét II. József uralkodásáig, a III-ik innét a szerző koráig terjed.

A §§-ok czímeinek felsorolásával, mint az I. részben, itt is el lehetne mondani az egésznek nemcsak tartalmát, hanem szellemét is.

Miután a nyelv eredetével összefüggő kérdéseket már amott tárgyalta, most nyelvünk külső történetét beszéli el; nemzeti büszkeséggel jegyzi fel, hogy őseink nem olvadtak bele más népbe, hanem szűzen megtartották ázsiai nyelvöket, s megőrizték jeles tulajdonaikat: a nemes rátartósságot, a politikai eszélyességet s a vitézséget, melynek egyes tényeit versekbe foglalva énekelték. Ismertetvén a hún-székely írás irodalmát, a Debreczeni Grammatikával együtt ő is gyanúsnak tartja, hogy a betűk nem keleti, hanem latin módra vannak benne elhelyezve, bár megengedi, hogy »valami hieroglif formájú jegyek metszésével éltek«. (344. lp.) Vázolja a kereszténység felvételének hatását s a magyar nyelv széles körű használatát az Árpádok alatt, és ismerteti a legrégibb nyelvemlékeket: a *Halotti beszédet,* a *Margit-legendát,* N. Lajos *eskümintáját,* a *Pannonia megvételét,* majd a következő századokból a *Báthori bibliáját,* néhány szentnek életét s némely kisebb darabot (kisebb-nagyobb mutatványokkal,) szóval a mi nevezetesebb régiséget Pray, Révai, Sándor István, Schwartner és mások az ő koráig közzétettek. Kiegészíti ezen ismertetést a Zsigmond- és Mátyás-korabeli mívelődési állapotok rajzával, — »nagy dicsőségünkre« jegyezvén föl azt is, hogy Gentilis 1309-ben Pozsonyból kelt levele rongypapirra van írva, a mit addig csak Olaszországban használtak, s hogy a Mátyás-idejebeli »lóggos kocsi« (melyről Heltaitól kezdve annyit írtak), egyenesen magyar találmány.

Mindezekben — bár vázlatosan, hézagosan, — már megvan a rendszeres magyar irodalomtörténetnek legalább a kerete. Még jelentékenyebb a 2-ik és 3-ik »időkerület« tárgyalása, melyekben a határjelölő nagy reformátió és II. József uralkodásának irodalmi hatását abban az időben szokatlanul tárgyilagos igazságszeretettel méltatja.

A magyar ifjak külföldi iskolázása kapcsán elmondja a reformátió gyors elterjedését s a jezsuiták behozatalát. »Ezen időben — úgymond — tüzes vetekedések gyulladván a vallás dolgában, szintoly buzgó törekedések támadtak a tudományok űzésében,« melyeket aztán sorba vesz; részletesebben szól Erdősi-Sylvester Jánosról, Telegdi Miklósról, Tinódiról, Komjáthiról, Pestiről, a XVII. században Pázmányról, s főkép Szenczi Molnárról, Zrinyiről s még inkább Gyöngyösiről, de különben felsorolja a két századnak csaknem minden íróját, bármilyen tárgyú munkát írtak. De nemcsak felsorolja és csoportosítja a neveket és címeket, hanem

— s éppen ebben különbözik elődeitől — egyeseket már jellemezni, a rokon jelenségeket összefoglalni, s ezek alapján általános szempontokat igyekszik megjelölni. A XVI. századi krónikás verselőkről (Ilosvai, Enyedi, Csanádi, Cserényi stb.) azt mondja: »mostani poétáinkhoz képest csak kintornyálóknak mondathatnak« (373. lp.); Heltai *Krónikájában* »csak az a kár, hogy ő szász létére a magyar nevezeteket igen elforgatta« (379. lp.); Székely István *Chronicája* »jókora könyv, sok régi történeteket előhoz, hanem a római anyaszentegyház ellen, akkori új vallásbéli buzgóságához képest sok mérgét önti mindenütt« (u. o.); Pázmány »többi érdemei között szép és hathatós magyarsággal írtt sok munkái által is örök emlékezetet szerzett magának« (381. lp.); sok elismeréssel szól »a nagy emlékezetű magyar literátor« Szenczinek »hathatós magyarságú munkáiról« is (382—3. lp.); Zrinyi »derék versezetjét« is »emlékezetre méltónak« tartja, de e kor »legjelesebb poétájául« még ő is Gyöngyösit jelöli meg, — »kinek halhatatlan nevet szerzettek poétai dicső munkái« (391. lp.); Faludi »igazán talpra esett magyar író«, kinek fordításain »legkisebb idegen íz sem esmerszik« (398. lp.) stb. Közben megjegyzi, hogy Haller *Hármas Historiája* »a közönséges embereknél még ma is becsben tartatik« (384. lp.), a Mária Terézia korában föllendült irodalom termékeit felsorolva s különösen »a kellemetesebb mulattatást tárgyazó« Kereskényi, Mészáros, Mándi, Tordai s kivált Kónyi munkáira czélozva följegyzi, hogy »az alsóbbrendű közönség csak ezen időben kapott szebb olvasókönyveket, — azelőtt csak egy-két régi krónikákban s a Stilfrid, Kádár és egyéb efféle nyomorúlt vakarékokban állott annak egész olvasása«. (401. lp.)

Látnivaló, hogy ezek a nagyobbára csak mellékesen odavetett megjegyzések inkább a szerzőnek (és korának) kiképzetlen ízlését bizonyítják, mintsem igazi jellemzések; de már az irodalmi kritika kezdetét jelölik s ennyiben mégis figyelemreméltók. E mellett nem kerülik el Pápay figyelmét a méretes verselésben tett XVI. századi kisérletek, a mívelés által gyarapodott, de egyszersmind megváltozott szóejtés és írásmód, az eldeákosodó nyelvszokás, melyekről szintén közöl néhány adatot. Azonban bármily nagy lendületet vett e korszakban irodalmunk: »nem igen talál igaz okot azt állítani, mintha nyelvünk már a XVII. században arany idejét érte volna« (388. lp.); mívelődésünk kezdetét *nyelvünk ser-*

dülőkorának, ezt pedig *ifjúkorának* nevezi, hogy aztán a saját korát nevezhesse a *férfikorának*.

Pápay munkája már eddig is előnyösen különbözik az elődök munkáitól, hogy nemcsak adathalmazt nyújt, hanem *elbeszéli* irodalmunk fejlődését, bár ez inkább csak a külső jelenségekre vonatkozik. Ez az elbeszélés annál élénkebbé, annál pragmatikusabbá válik, mennél jobban közeledik a saját korához, a midőn a közállapotokat, az irodalmi törekvéseket maga is látta, hatásukat közvetlenül érezte. Erről a 3-ik *időkerület*ben szól. A Mária Terézia alatti felbuzdulás történetét már előbb elmondván, az új korszakot II. József korának jellemzésével kezdi. Elismeri, hogy a felvilágosodás, a gondolat és irás szabadsága nagyban előmozdították a közmíveltség terjedését, majd rámutat az elnémetesedés veszélyeire, melyek végre felrázták a magyart s visszatérítették ismét a magyarság útjára, a hazai életmód, nyelv és öltözet becsülésére; és e mozgalom annyira megállítctta a németesítő törekvéseket, hogy az udvar 1789. decz. 18-án magyar levélben igéri meg a rendeknek az országgyűlés mielőbbi összehívását. (124. §.)

Majd — mint a következő fejezet-czímek mondják — 125. §. »*Kezd felvétetni nemzeti nyelvünk az országos dolgok folytatására*« (az 1791., 1792. és 1805. orsz. t.-cz.); — 126. §. *Magyar ujságirás és egyéb folyómunkák támadnak*« (itt előszámlálja Ráth Mátyástól Kulcsárig valamennyit); — 127. §. »*Tudós társasági készületek tétetnek*« (a különböző irodalmi társaságok és ifjusági körök ismertetése); 128. §.: »*Jutalomtételek által is serkentetnek a magyar irók*« (Görög-Kerekestől Festetics Györgyig); 130. §.: »*Nyelvünk közönséges tanittatása által nagyon gyarapodik a magyar filologia* (Vályi, Révai, Gyarmathi, Beregszászi, Verseghy stb. munkái), 1791-től kezdve Pesten Vályi András, majd Révai, 1801-től a bécsi Teréziánumban Lammbach Elek, sőt 1806-tól a bécsi egyetemen Márton József tanítja a magyar nyelvet, s irodalmunk ügyére annál biztatóbb kilátásaink vannak (131. §.), mert az udvarnál is tanulják s már a nádor buzdítja a megyéket, hogy a »Tudós Társasági szent intézetnek minél előbbi felállítására nyujtsák igaz hazafiúi segedelmeket«. (131. §.)

Mindezek az adatok pontosságánál, a részletek teljességénél fogva ma is forrásul szolgálhatnak. A legtöbb itt jelenik meg először így összefoglalva a magyar irodalomtörténetben, s első különösen a színészet nyelvterjesztő fontosságának kiemelésében. Rész-

letesebben jellemzi az egyes írók törekvéseit is; egyebek közt kiemeli Kármánt, ki az *Urániá-t*, ezt az »angyali munkát« szerkesztette, Kazinczyt, azt a »tanúlt szép lelket, a kinek főképpen köszönheti a magyar literatúra, hogy igazabb ízléssel kezdette venni gyarapodását«, s Révait, ezt a »buzgó és tudománnyal teljes hazafit, kinek filologiai vizsgálódásai behatottak nyelvünk természeti titkainak szinte a mélyébe, s a midőn poétai szép szüleményei kellemekkel gyönyörködtetnek, akkor filologiai munkái magokat egész a bámulásig csodáltatják« (428. lp,); de nyomban e magasztalások után neheztelve említi, hogy reábizatván az elhúnyt Vályi András munkája és tanári széke, »úgy nézte magát mint ország grammatikusát«, s csak nagy érdemei teszik megbocsáthatóvá, hogy »oly sikoltva protestált« az ellen, ki csak egy hajszálnyira távozott tőle, s hogy nemcsak egyes tudósokat, de az országgyűlés jegyzőkönyveit is »hatalmasan leczkézni bátorkodott«.

De eddig irodalmunknak »inkább csak viszontagságait s változásaival folyamatját, s iróinknak esmertetését adta elő«; kiegészítője ennek »*A magyar literatúra terjedtségéről*« írt szakasz, melyben felsorolja az egyes irodalmi ágakban kezdettől fogva megjelent összes *magyar* munkákat; kiegészítője annyiban is, hogy itt szintén tesz néhány észrevételt az egyes munkákra; így a korabeli költészetről azt mondja, »hogy az nálunk, ha szinte még érett korra nem jutott is, de már elérte ifjuságát« (Kisfaludy Sándorról, Csokonairól azonban még nem szól!), s »legfőbb óhajtása, hogy valamely nagy elme a honi nagy vitézi tettekből egy eredeti felséges epopeiát teremtene«; »a nyelvtudományt a tökéletességhez igen közel vitték már újabb filologusaink«, csak az a baj, hogy nincs még köztük megállapodás; Révai nyelvtana »még eddig a leghasznavehetőbb«, csak azt óhajtaná, hogy »keménykedő tónusa« türelmesebb lenne s szoros reguláit a nyelvszokás elvével cserélné föl. (452. lp.)

Az utolsó szakasz: »*A magyar literatúra előmozdításáról*« írt elmélkedés, szorosan nem tartozik már az irodalomtörténethez, de figyelemreméltók az eszmék s a bátorság, melylyel azok némelyikét akkori viszonyaink közt hirdeti. Akadályokul említi: a létünkért vívott százados küzdelmeket, a soknyelvűséget, Ausztriával szemben alárendelt szerepünket, minélfogva nemcsak közgazdasági s ipari előmenetelünknek, hanem nemzeti mívelődésünknek is gátat vetettek, főurainkat pedig magukhoz vonva elnémetesítették. Előmozdításának módjai s eszközei volnának: általános tanulása

és országossá tétele, az iskolák nyelvének magyarrá változtatása, jó könyvek és ujságok irása; ezeknek foganatosabbakká tételére pedig szükséges volna: az országos oltalom, a hazában fénylő fejedelmi udvar, tudós társaságok alapítása, a tudósok megjutalmazása, és kitüntetése, a könyvárusság, olvasóboltok és könyvtárak, végül nemzeti játékszín. — Ezen eszmék némelyikét Pápay előtt már mások is hangoztatták, de teljesebben, szabatosabb rövidséggel senki sem fejtegette; érdekességöket pedig még növeli, hogy a megokolás akkori politikai, társadalmi és irodalmi viszonyainkra is igen jellemző megfigyeléseket tartalmaz.

Pápay munkájának megjelenése tárgyánál, előadásánál, szelleménél fogva egyaránt esemény számba ment akkori irodalmunkban; fontosságát eléggé bizonyítja, hogy évek, sőt évtizedek múlva is foglalkoztatja az iróvilágot, a kritikát.

Legelőször maga nyilatkozik róla,[1] midőn megküldi a munkát Kazinczynak. Sajnálja, hogy Révai botlásait nem említette oly tisztelettel, mint Kazinczy óhajtotta, de már későn jött a tanács; különben is »a nyelv dolgában nem monarchista mint Révai, hanem republikánus«, s meg nem állhatta, hogy heveskedő tanítványát, Víg Lászlót, is meg ne intse; hiszen vétett — úgymond — Verseghy is Révai ellen, de bezzeg vétettek ennek tanítványai nemcsak Verseghy, hanem »egész literatúrai csinosodásunk ellen«.— Kazinczy[2] megnyugtatja: igen jól cselekvé »hogy Víg Lászlót megcsapkodta«; a többire nézve Verseghy megérdemelte a korbácsoltatást; a tanítványokat nem ismeri, de munkájokat »utálja, undorodik tőle«, mint ezt *Szilveszter*ének előszavában is kifejezte. Pápay gondolatai nem mindenben egyeznek az övéivel, de ez nem baj; különben már nagyon jó hasznát vette könyvének, mert éppen tübingai pályamunkáján dolgozván — igen »sokban segítette, vezette.«.[3]

A munkáról nyilvánosan, mindjárt megjelenése után, először a *Magyar Kurir*ban volt szó.[4] Nem birálat még, csak örvendező tudósítás a magyar nyelv újabb haladásáról e munkában, mely a

[1] Pápay levele 1808. máj. 8-ról. Kczy lev. V. k.

[2] Kczy levele 1808. aug. 11. — Kczy Lev. VI. k.

[3] Kazinczy 1808. júl. 2. kelettel küldötte el pályamunkáját, melyet b. Prónay László felszólítására készített. Éppen munka közben olvasván a Lit. Esm. megjelenését, mint Rumynak írja (1808. szept. 5.), — egyszerre két könyvárusnál is megrendelte.

[4] 1808. máj. 13. 39. sz. 617—21. lp.

hasonlók közt »első helyet érdemel«, s melynél »különbet — a névtelen iró — egyet sem olvasott«. — A második, mely ez év őszén németül jelent meg,[1] már részletesen ismerteti keletkezését s az egyes szakaszok tartalmát; itt-ott tesz némi észrevételt a munkára, hogy pl. a nyelvszokás nagyon ingadozó szabály, hogy a XVII. századi irodalomtörténet vázolása részletezőbb lehetne, hogy egy-két régi nyomtatványról s a történelmi tárgyú kiadatlan kéziratokról nem szól, de egyébként sok elismeréssel szól róla s érdeklődve várja a befejező III. részt.

Annál szigorúbb volt azonban Horvát István bírálata, mely Boldogréti Víg László ál-név alatt ugyanekkor jelent meg a *Hazai és külföldi Tudósítások* Toldalékjának három számában.[2] A Víg László név már nagyon félelmes, sőt gyűlöletes volt akkor irodalmunkban azon szokatlanul éles hangú polemiák miatt, melyeket Révai nyelvészeti rendszerének védelmezése ügyében írt. Elvitathatlan, hogy philologiai s diplomatikai készültség tekintetében alig versenyezhetett vele akkor valaki, s ezt azok is kénytelenek voltak elismerni, a kik tűrhetetlennek tartották irói modorát, a kik pedig közelebbről ismerték, mint Szemere Pál, Vitkovics s ajánlásuk, bámulatuk által[3] utóbb Kazinczy is, egyénileg is becsülték, szavait tekintélykép idézték, s általában úgy nézték, mint Révai hagyományainak letéteményesét. Előre volt látható, hogy ha ő olvasni fogja Pápay munkáját, a mesterére és reá vonatkozó erősebb kifejezéseket nem fogja szó nélkül hagyni; pedig Pápay semmitől sem irtózott jobban, mint hogy Víg László-féle emberek írjanak róla bírálatot,[4] bár különben óhajtja, hogy munkája »a tudós recensiók által minden sarkaiból kiforgattassék, új tökéletes sarkalatra úgy építtessék, hogy az övéből ne maradna egyéb annál a hazafiúi szent szándéknak a jelenségénél, melylyel hazáját megdicsőíteni kívánta.«[5]

Schedius, a kit »a haza nevében« felkért a bírálatra, nem

[1] »Ergänzungsblätter zur Allgem. Literatur-Zeitung« (Halle u. Leipzig.) Rumy György bírálata. 1808. nov. 22. 139. sz. 1106—1109. lp.

[2] 1808. (Sz.-András hava) 38., 39. és 40. sz.

[3] L. Vitkovics lev. Kczyhoz 1809. márcz. 7. és Szemere lev. u. ahhoz 1809. márcz. 9. Kczy Lev. VI. k.

[4] Pápay lev. Kczyhoz. (1808. máj. 8.): »bárcsak Kazinczyk, Schediusok, Virágok lennének recensenseim, sőt megkértem e végett Schediust a *haza nevében*.« Kczy Lev. V. k.

[5] U. o.

írt róla, Horvát azonban annál alaposabban »kiforgatta sarkaibul«. Fő kifogása, melyet hosszasan fejteget, az, hogy hiányzik belőle »a rendszer vagyis systema és a valóságos tudománynak előadatása«. Szemére veti, hogy a philologiát összekeveri a literatúrával, a grammatikát meg a stilisztikával, hogy a literatúra ingadozó definitiójából kitetszőleg voltakép nem is tudta, hogy mit ír, s ezt észrevévén »egy egészen új tudományt faragott« az utolsó definitióban. Ezek a definitiók (»Magy. Lit. Esm.« 1—2. §. és 15—16. §.) valóban nem elég szabatosak, tágabbak és szűkebbek a kelletinél; de Pápay az ifjúság számára egy kézikönyben össze akarván foglalni mindazt, a mi a nyelv ügyével összefügg, az »új tudomány« definitióját e czélhoz alkalmazva formulázta. Mindenesetre rendszeresebb, világosabb és szabatosabb lett volna a tárgyalás, ha a Horvát észrevételei szerint jobban elválasztja a különböző anyagot, s a maga helyén mindegyiket összefüggően és nem szétszórtan adja elő. Még erősebben ostromolja Pápay munkáját a tudomány szempontjából, mert akár komai szeretetből és barátságból, akár a nyelvszokáshoz való babonás ragaszkodásból magasztalta azt Takács,[1] (kire Horvátnak különben is volt oka haragudni)[2] — »mindég igaz fog maradni, hogy e magasztaltatott munka csekély részt nyert a philosophiából és a kritika világosságából«. »Hiú igyekezetnek s dölyfös törekedésnek« mondja Pápay czélját, hogy Révai alkotásait szét akarja hányni, holott azokat *meg sem értette,* s fejtegetéseiben »a valóságos tudománynak s bölcselkedésnek csak hajával, nem pedig belsőjével vesződik«. E kemény szavakban már a pártember türelmetlensége szólal meg, de megint el kell ismernünk, hogy a részletekben fölvetett kérdések többje fontosabb mint Pápaynak néhány henye fejezete, s Horvát ajánlata szerint tárgyalásuk sorrendje rendszeresebb lett volna;[3] kénytelen azonban

[1] Azt írta róla egyebek közt, hogy »benne nyelvünk eredete s természeti tulajdonsága *philosophusi módon* előhozatik, s hogy benne nyelvünknek régi és mostani állapotja *kritikai ítélettel* lerajzoltatik«.

[2] Vitkovics, Horvátnak egyik legjobb barátja, ezt írja Kazinczynak (1809 decz. 1-én): »Horvát Pápayba soha sem kötött volna, ha a Takáts által előre mindenfelé kikürtölt elnyomatása Révainak őtet fel nem ingerlette volna. És ha a Zirczi Prior által Takáts arra nem kérette volna az Ország-Bíróját, hogy Horvátot mint patvarkodó Ifjút Házából elküldgye.« Ürményi ugyan pártját fogta Horvátnak s nem bocsátotta el, de ez nem feledhette az »alattomoskodást«. Ez mindenesetre sokban megmagyarázza a Pápay elleni heves kitöréseket.

[3] Horvát szerint ezeket s ilyen sorban kellett volna megmagyarázni: »Mi

a biráló is elismerni, hogy a nyelvszokásról írt fejezetben (36—43 §.) »semmit el nem mulasztott felhordani, a mi némiképen a szokást bírói székbe ültetheti«. Tartalmilag természetesen ezt sem helyesli, sőt az elmélet gyenge oldalait, hézagait a logika erős fegyvereivel ostromolja,[1] s végül Pápayt készületlennek mondja oly nagy feladatra, minő egy tudományos nyelvtan megírása.

Pápay philologiai tudománya bizonynyal nem mérhető össze sem Révaiéval és Horvátéval, sem Verseghyével, (a kinek tudományos érdemeit különben az ellene küzdő kortársak nem tudták vagy legalább tárgyilagosan nem akarták méltatni;) s mégis — mint Vitkovics írja[2] — »úgy lépett ki mint bíró a Révai és Verseghy közt folyt perben«, s elég szenvedélyesen. Ennek köszönhette a kemény csapásokat, melyekkel egyébiránt Horvát nemcsak őt, hanem a háta mögött álló egész tábort kívánta sújtani.

Sokkal több méltánylattal szól Pápay könyvének második részéről, melyet »figyelemre méltóbb«-nak tart s nagyobb kifogást nem is tud ellene felhozni, mint a »bővség szűkét« s némely hézagot és ezekben Horvátnak teljesen igaza van. Nyelvünk történetének fejtegetése minden bizonynyal inkább ide való, mint a nyelvtani részbe, s mindenesetre bővebb tárgyalást érdemelt volna. A miket a régi okiratokból és törvényekből nyelvünk régi állapotára és divatára, néhány kifelejtett XV—XVI. századi nyelvemlékre nézve mond: azok élénken bizonyítják a bírálónak nagy jártasságát a diplomatikában és régi nyelvemlékeinkben; de ezek csak hézagok és hiányok a könyvben s nem hibák; az utóbbi két-három szá-

volt eredetekor a nyelv és milyen tulajdonságú annak minden részecskéje? Miképen eredett a szokás, analogia, etymologia, összekapcsolás? Mivé lett a nyelv utóbb és mostanában milyen tulajdonságú? Milyennek köll tehát ma lenni a nyelvnek vagyis melyek igazán a magyar nyelvnek természetes rendszabásai!«

[1] A nyelvszokásról igen találó e hasonlata: »Tárgya és feneke ez a nyelvtanításnak, mint pl. a morálnak tárgyai és fenekei az emberi cselekedetek; de valamint a morálban nem a cselekedetek, hanem a józan ész principiuma vagy a revelatio szolgál a művelés zsinórmértékéül s nem a cselekedetekből magokból kerestetik a rendszabás: úgy a grammatikában is nem a szokás maga zsinórmértéke a szokásnak, hanem azon rendszabások, melyek a grammatika természetéből és a nyelv philosophiájából levonatván, meghatározzák a jó és hibátlan vagy hibás és rossz szokást.«

[2] Vitkovics lev. Kczyhoz 1809. márcz. 7. Kczy Lev. VI. k. Érdekes különben, hogy Vitkovics — ámbár egyik legjobb barátja Horvátnak s »úgy tartja, hogy Pápay nem éppen igazságtalanul rostáltatott oly keményen«, — nagy tisztelője Verseghynek is s helyesirásában egészen ezt követi.

zadról Horvát is elismeri, hogy »nagyobb szorgalommal rajzoltatnak le«, s csak azt óhajtja, hogy a magyar nyelv ügyében kiadott néhány emlékezetre méltó helytartósági és megyei intézkedést is bele kellett volna venni az ifjúság buzdítására. De ezt a kis elismerést is jól megborsolja még a bírálat végső, összefoglaló soraiban.

Horvát bírálata nagy feltünést keltett, sokaknál meg éppen nagy megbotránkozást, kivált a dunántúli táborban. Szigorúságát még megbocsátották volna, mert be kellett látniok, hogy sokban igaza van; de kíméletlen gorombaságait még barátai is csak Takáts iránti haragjával menthették.[1] Ezt az igazi okot kevesen tudták, de annál jobban felháborodtak Pápay méltatlan elnyomásán, mivel ugyanaz a Víg László már Révai védelmében s legutóbb a »hónap«-ról írt czikkében is kérlelhetetlen szigorral teperte le ellenfeleit. A fölháborodásnak első jele egy Zala-Koppányból érkezett levél[2] volt, melyben az akkori közfelfogás nyilatkozott meg: hogy »nem kell olyan embereket bántani, kik írásaikkal a hazának használni akarnak«, hogy »Víg L. fiatal ember, nem kellene tehát megtámadnia az öregeket«, s hogy »nem kellene a czivakodás által elidegeníteni az írókat a további munkától«; Kulcsár azonban mindhárom pontra megfelel. De az a Bécsből érkező hír, melyet Vitkovics közöl Kazinczyval,[3] Horvátot is meghökkenti. »A szalaiak — úgymond — Bacsányi János úr zászlója alatt a legverettebb kenderből font mastixszal kelnek ki ellene ily czím alatt: »Boldogréti Víg László álnév alatt lappangó Horvát István 25 esztendős gyerkőczének garázdálkodásai«. Takáts is azt írja[4] Kazinczynak, hogy sokan buzdítják »Víg L. kritikájának megrostálására«, de egyfelől azt tartja, hogy »tanácsosabb a harapós állatot kikerülni«, másfelől hogy »nagyon gyanússá tette volna azt a talpra esett és jobb s szebb lélekkel írt munkát, ha Víg L. valahogy meg találta volna dicsérni«. — Pápay is »elhűlt a maga-hányiveti ifjúnak csevegésén«; de bármily rosszúl esik neki a »megrögzött gonosz ifjú mocskos gúnyolódása«: úgy gondolkodik, mint Takáts, és »sokkal büszkébb megvetéssel veszi azon embertelen itélőírást, mintsem csak egy órányi munkát is rászánna a czáfoló válaszolásra«.[5]

[1] L. Vitkovicsnak fentebb id. 1809. decz. 1. lev.

[2] Hazai és Külf. Tudósítások, 1808. 47. sz. (Karácson hava) 398—9 lp. Kulcsár a levélnek csak töredékeit adja ki a maga czáfolatával.

[3] Vitkovics lev. 1809. ápr. 28. Kczy Lev. VI. k.

[4] Takáts lev. 1809. ápr. 29. U. o.

[5] Pápay lev. Kazinczyhoz: 1809. ápr. 20. Kczy Lev. VI. k.

A mi a munka rövidségét illeti, azt is megfejti; Takáts kikötötte, hogy az egész négy kötetre tervezett munka ne terjedjen többre 40 ívnél, s íme csak a két első rész is több mint 31 ív. A »jószívű« Takáts nem ellenezte, de a folytatásra még »lassan gyarapodik a fundus« s kedve is megcsökkent; a hátralevő rhetorika- és poétikában példákra van szüksége, de előre is fél, mint fognak majd rárohanni, a kiknek »némely hibás példáit« idézte; örömest hozzáfogna ahhoz a pályaíráshoz is, melyre Kulcsár buzdítja a tudósokat »nyelvünk históriájának kidolgozása iránt«, de itt meg elfojtja minden iparkodását annak meggondolása, hogy Horvát, kivel Kulcsár egy követ fúj, már alkalmasint készen van egy ilyen munkával s erőnek erejével azt akarja megkoszorúztatni.[1] Meglesz hát így is, — veti hozzá keserűen, — »az a tökéletes munka, mely ő tőle ki nem telt«, s legalább abban tett hasznot, hogy »ő adott alkalmatosságot egy jó munka elkészítésére«.

Kazinczyt is bántja az eset; elismeri, hogy Horvát »tanúlt s igen nagy készületű ifjú«, de (Pápay bírálatában) »sok helyett nincs igaza« — írja Döbrenteinek.[2] Rumynak is azt írja erről, hogy lehet dicsérni is, ócsárolni is — módjával, a nélkül, hogy az ember vétene az igazság ellen.[3] Jóvá akarja tehát Horvát hibáját tenni, s a mint Kisfaludy munkáinak bírálatait elkészíti, hozzáfog a munka tárgyilagosabb megítéléséhez, előre is megnyugtatva Pápayt:[4] »*Én munkádat megbecsűlhetetlennek tartom most is, s azt fogom róla mondani. Első lévén a maga nemében, csuda-e hogy fogyatkozások nélkül nincs?*«

Kazinczy bírálata az »*Annalen der Oesterr. Litt.*« számára készült, németül.[5] Előbb azonban elküldi simítás végett Rumynak,

[1] Erre a feladatra akkor bizonyára senki sem volt készültebb mint Horvát István, s ezért Kazinczy és Szemere is buzdítják; de Horvát oly tudományos és rendszeres módon kivánná azt tárgyalni, hogy ennek tökéletes elkészítésére kettős hivatala mellett semmikép sem ér rá. L. Szemere Pál lev. Kazinczyhoz 1809. márcz. 9. Kczy Lev. VI. k.

[2] Kazinczy lev. 1809. nov. 13. Kczy Lev. VII. k.

[3] Kazinczy lev. 1809. nov. 6-ról: »Über Pápay's Werk ist ein heftiger Streit zwischen den Pápayanern und B. Vigh László entstanden. Ich will nichts loben, als was ich gut finde, nichts tadeln, als was mir schlecht scheint; doch man kann ja Lob und Tadel mässigen, ohne Wahrheit ungetreu zu seyn.« U. o.

[4] Kazinczy lev. 1809. nov. 13-ról. U. o.

[5] »*Annalen der Litt. und Kunst des Inn- u. Auslandes*« Wien. 1810. szept. 419—437. lp.

külön is megírva neki, hogy a hol lehet, szelídítse a gáncsokat;[1] vázlatát megírja előbb Szemerének, majd magának Pápaynak, jó kilencz év múlva pedig újra közli — némi rövidítéssel — az *Erdélyi Múzeum*ban magyarul.[2] Kazinczy mindenekelőtt örömét fejezi ki, hogy Pápay ilyen encyklopedikus (nyelvtant, stilisztikát, irodtört. magában foglaló) kézikönyvet írt, a minőnek eddig híjjával voltunk. A munka nem eléggé rendszeres ugyan s »a philologiai szakasz sok és rettenetes megtévedéseket foglal magában, de *a históriai rész,* ámbár ez is távol van attól, hogy tökéletesnek mondathassék, *annál szerencsésebben sült el, s első a maga nemében*«. Legjobban kikel ő is a szokás bírói főhatalma ellen; Révai philosophice, Pápay pedig empirice tanítja a nyelvet; az írónak azonban nem követnie, hanem vezetnie kell a nyelvszokást, s Pápay könyvéből példákkal bizonyítja, minő vak vezető a szokás, ha megtisztult, mívelt ízlés nem kiséri. Ezek a példák (búl-túl — ból-tól helyett, rám — reám h., keresztény — tyén h., annyaik, attyaik — anyájik, atyájik h. stb.) nem igen fontos dolgok ugyan, de az akkori nyelvészeti vitákban fontosaknak látszottak; különben Kazinczy a Révai álláspontján teljesen elitéli Pápayék ipsilomániáját s az ezt védő tüzességet, és csak sajnálni tudja, hogy a mívelt lelkű s gyakorlott tollú íróra sikertelenek voltak Révai tanításai.[3]

A könyv első, nyelvtani része — kétség kívül — jóval gyengébb mint a második; de jóllehet a befejező rész nem készült el, így is sokáig egyetlen kézikönyve volt — kivált az irodalomtörténetnek, hibái és hézagai mellett is annál használhatóbb, mert az egész munka stílusa — Kazinczy szerint is — »férfiasan szép s erővel teljes, czikornyátlan s oly folyó és tiszta, hogy a leggondatlanabb olvasó is könnyen érthette, a legfinnyásabb is gyönyörködéssel olvashatta«,[4] s másfelől, mert Révainak irodalomtörténeti

[1] Kazinczy egész német bírálata Rumyhoz írt levelében 1808. nov. 27. s másnap pótlékok. Kczy Lev. VII. k.

[2] Erdélyi Muzeum 1817. IX. füzet 89—99. lp.

[3] Horvát István, a mint Kazinczy kivonatát Szemeréhez írott levelében olvasta, ehhez intézve (1809. decz. 25.) elmondja róla észrevételeit: hogy Révai lelkébe egészen Kczy sem hatolt be, hogy a fontosabb tárgyak helyett apró kérdésekről szól, a dicséretekre vonatkozólag pedig, hogy kedve volna újra megbirálni Pápay könyvét, hogy még több hibát mutasson ki benne. Utóbb azonban (Kczyhoz 1810. jan. 26.) elismeri, hogy több szem többet lát, s lehet hogy Kazinczy »látása közelebb juthatott az igazsághoz.« Kczy Lev. VII. k.

[4] Kazinczy az *Erdélyi Muzeumban* s csaknem szószerint így a német birálatokban.

munkája, midőn sok sürgetésre tanítványa utóbb (1833.) kiadta,[1] nem felelt meg a várakozásnak. Horvát István maga is elismerte, hogy »e tudomány a nagy Révainak gyenge oldalát .tette«, s meg kellett vallania,[2] hogy ámbár »negyven évnél több idő folyt le, mióta a magyar nyelv különös tanítóktól a pesti főoskolában és a magyar haza akadémiáiban taníttatik, és *ily hosszú időszakasz lefolyása után sincsen kézikönyvünk, ha Pápay Sámuelét kiveszszük, a magyar literaturáról*«.

Valóban nem volt. Pápay könyvének megjelenése óta csak egyetlen számottevő dolgozat jelent meg e körben magyarul, Kazinczynak *A magyar literatúra történetei* czimű tanulmánya,[3] a tübingai pályázatra írt munkájának bevezetése, mely felfogásának eredetiségével irányadóul szolgált a későbbi rendszerezőknek. A többi — Toldy *Handbuch*ját kivéve — nem jár eredeti nyomon.[4] S így Pápay könyve még jó ideig egyedüli kézikönyv volt. Horvát kései elismerése azonban már csak sírjára tett koszorúja volt a rég pihenő Pápaynak.

Dr. Badics Ferencz.

[1] *Tudom. Gyűjt.* 1833. II. k.

[2] U. o. 19. l.

[3] Megjelent az *Erdélyi Muzeum* 1814. I. füzetében; mindössze tíz lapnyi vázlat, de ebben irodalom- és mívelődéstörténetünk főbb mozzanatait önálló felfogással (Zrinyit ő helyezi először Gyöngyösi fölé, az újkort is ő kezdi először Bessenyeitől) foglalja össze.

[4] Rumy György: »Miért nincsen még kézikönyvünk a magyar literaturáról, ha Pápay Sámuelét kiveszszük?« czím alatt (Haszn. Mul. 1834. 29. sz. és Bote von u. für Unger, 1834. 34. sz.) megemlíti Gruber latin, Mayláth és Toldy német, Bowring angol munkáit, s idézve Horvát szavait, maga is abban keresi az okot, hogy az arra hivatott tanárokat rosszul fizetik, a közkönyvtárakban pedig nem találják meg a szükséges tudományos eszközöket.